

140
5

अथ

शार्ङ्गधरसंहिता ।

१४०
५

(119)

Shargandhar Samhita

119

अथ
शाङ्गिधरसंहिता

140/5
13

शिव
साङ्ग २

140
श्रीगणेशायनमः श्रियंसदद्याद्रवतांपुरगरिर्वदुतेजः प्रसरेभवानी विरजतेनिर्मलबन्दि
कायामहौवधीवज्रवतिताहिमाद्रौ १ प्रसिद्धयोगामुनिभिः प्रयुक्ताश्चिकित्सकैर्वैव
हशोनुभूताः विधीयतेसाङ्गः धरेणतेषां सुसंग्रहस्सज्जनरंजनाय २ हेत्वगिरूपाहूति
सात्म्यजातिभेदैस्समीच्यातुरसर्वरोगान् चिकित्सितं कर्षणवृहगाख्यं कर्षीतवैद्यो
विधिवत्सुषोमेः ३ द्रव्यौषधीनां बहवः प्रभेदाश्चन्द्रकारणमिव विस्फुरन्ति ज्ञात्वे
तिसन्नेहमपास्यधीरैः संभावनीया विविधप्रभावाः ४ स्वाभाविकागन्तुककापि
आन्तरांगेगा भवेयुः कित्कर्मदोषजाः तच्छेदनार्थं दुरितापहगिरः श्रेयो मयान्यो
गवरान्निषोद्ये ५ प्रयोगानागमात्सिद्धा न्नाप्यसादनुमानतः सर्वलोकहितार्थं

यवह्याम्पनतिविस्तरात् ६ अथानुक्रमगिराका प्रथमं परिभाषास्याद्वैषज्याख्यानकं तथा
नाडीपरीक्षादिविधिसातोदीपनपाचनम् ७ ततः कालादिकारव्यानमाहारगिरागतिस्त
था रोगानां गणना चैव पूर्ववृत्तयमीरितः ८ स्वरसः काथफाटोचुहिमकल्कश्च
रुक्म तथैवगुरिका लेहो स्नेहसन्धानमेव च ९ धातुशुद्धिरसाश्चैव वरेण्यं मध्यमः
स्मृतः स्नेहपानं स्येदविधिर्वर्मनं च विरेचनम् १० ततस्तु स्नेहवस्ति स्यात्ततश्चापि नि
रुहणम् ततश्चाप्युत्तरेवस्तिस्ततो न स्पविधिर्मतः ११ धूमपानविधिश्चेज्जुषादि वि
धिसंथा लेपादीनां विधिः ख्याता तथा श्लोकादि विमुक्तिः १२ नेत्रकर्मप्रकारश्चैव वरुण
स्यादुत्तरस्त्वयम् १३ त्रिंशत्संमिता ध्यायेर्युक्तोयं संहितामता १३ षड्विंशत्तथाप्येन्यत्र श्लो
काणां गिरागतिनिच अथपरिभाषा नमानेव चित्तायुक्तिर्द्वयारंगजायते कचिन् अतः प्र

शिव
शर्ङ्ग

२

योगकार्पायं मानमत्रोच्यते मया १४ वरकस्य मतं वैद्यैरग्रेयं स्मान्मतं ततः विहाय सर्वं
न निमागधं मानमुच्यते १५ असरेणुर्वधैः प्रोक्तं स्त्रियां परमाणुभिः असरेणुस्तु पार्याय
नाम्ना वंशी निगद्यते १६ जालां तर्गते स्वर्यं करैर्वंशी विलोकिते वंशीभिर्मरीचिस्स्या
भाभिः वृद्धिश्चरजिका १७ तिसृभिर्गजिकाभिश्च सर्वपः प्रोच्यते बुधैः पयोधसर्व
पैः प्रोक्तो गुंजा स्यात्तत्र तु यम् १८ वृद्धिस्तुरक्तिभिस्स्यान्मावको हंसधानको प्रावे
अतुर्भिर्गणस्य दूरगं स्पृगं निगद्यते १९ टंकस्स एव कश्चित्सद्वयं कोल उच्यते
हृद्रको वटकश्चैव द्रुं चरं स्पृगं निगद्यते २० कोलद्वयं च कर्षस्स्यात्स प्रोक्ता पारिगमा
निका अहं पिबु पारिगतं किंचित्पारिगम्यति दुकम् २१ विजालपदकं चैव तथा
वोऽसिकामता करमधो हंसपदं सुवर्णं कवलग्नः २२ उद्वरं च पर्यायेः कर्ष एव

२

निगद्यते स्यात्कर्षाभ्यामर्धपलं मुक्तिरष्टमिका तथा २३ शुक्लिभ्यां च पलं ज्ञेयं मुष्टिरामं चतुर्थिका प्र
कुं चः षोडशी विल्वपलमेवात्र कीर्त्यते २४ पलाभ्यां प्रसृतिज्ञेया प्रसृतं वनिगद्यते प्रसृतिभ्यां मुजलि
स्यात्कुडवोर्दशरावकः २५ अर्धमानं सविज्ञेयं कुडवाभ्यां च मानिका शरावेष्टफलं तद्वत् ज्ञेयम्
अविचक्षणेः २६ शरावाभ्यां भवेत्प्रस्थश्चतुः प्रस्थे स्रथा षडकम् भाजनं काशपात्रं च चतुः षष्टिपलं च
सः २७ चतुर्भिराठैर्द्रोणः कलशो नल्यगोमणः उन्मानश्च बरो राशिर्द्रोणपर्यायवाचकाः
२८ द्रोणाभ्यां सूर्यकुंभौ चतुः षष्टिशरावकः सूर्याभ्यां च भवेद्द्रोणी वा हो गी वसामता २९
द्रोणी चतुष्टयं रवारी कथिता स्रुत्तु बुद्धिभिः चतुः सहस्रपलिका खं स्रुत्तु अधिका च सा ३० पला
नां द्विसहस्रं तु भार एकः प्रकीर्तितः तुलापलं शतं ज्ञेया सर्वत्रैवैव निश्चयः ३१ माषरं काचवि
ल्वग्निकुडवः प्रस्थमा षडकम् राशिर्द्रोणी रवारिकेति यथोक्तं चतुर्गुणाः ३२ गुंजादिमानमा

शिव
शार्ङ्ग
३

रन्मयावत्स्यात्कुडवस्थितिः द्वार्द्रिषुष्कद्रव्याणां तावन्मानं समं मतम् ३३ ^{सर्वे} प्रस्थादिमानमार
भ्यदिगुणं तु द्वार्द्रयोः मानं तथा तुलाया सुदिगुणं न कचिदस्मृतम् ३४ नृद्वैरुलोहारे न
रुण्डयश्चतुरंगुलम् विस्तीर्णं चतुष्टयं च तन्मानं कुडवं वदेत् ३५ पदौषधं च प्रथमं यस्पयोग
स्य कथ्यते तन्नामैव सयोगो हि कथ्यते त्रिविनिश्चयः ३६ इति मागधपरिभाषा अथ क
मा लिंगानाम् स्थितिर्नास्त्येवमात्रायाः कालमग्निं वयो बलम् प्रकृतिं दोषदेहोचदृष्ट्या मात्रां प्रक
ल्पयेत् ३७ पतोमराग्रयो हस्वाहीनसत्त्वानराः कलेः अतस्तु मात्रातद्योग्या प्रोच्यते सुज्ञसंम
ता ३८ पयो ह्यदशभिर्गौरसर्वपैः प्रोच्यते बुधैः पृथगे न गुंजा स्यात्त्रिगुंजो बल उच्यते ३९
माषो गुंजाभिरष्टाभिस्सप्तभिर्वीक्ष्य चिद्वेत् चतुर्भिर्मौषकेः शृङ्गाः सनिष्कं कृण्वन् ४० ग
घारणो माषकेः षड्विंशः कर्षस्स्याद्दशमासिकः चतुः कर्षैः पलप्रोक्ते दशशृङ्गा मितं बुधैः ४१ चतुः ३

पैलेभकुड्वं प्रस्थाघाः पूर्ववन्मताः नाहं हंत्येव धं व्याधिं वधां मोल्यो मुह्यन्तलम् अतिमात्रं च रोषा
ययथाशस्येव हृदकम् ४२ कालिंगं मागधं चेति द्विविधं मानमुच्यते कालिंगान्मागधं श्रेष्ठं
मिति मानविदो विदुः ४३ इति कालिंगपरिभाषा अथ नूतनजीर्णविचारः नवान्येव हि
वोज्यानिद्रयान्यखिलकर्मसु विनयिङ्गकुस्माभ्यां गुडधान्याज्यमाहिकैः ४४ पुराणं तु प्र
शस्तं स्यात्तां वृत्तं कांजिकं तथा गुडचीकुजोवासा कृष्णं उश्च शतावरी अश्वगन्धासहवरी शत
पुष्पाप्रसारिणी ४५ प्रयोक्तव्या सदैवार्द्रा द्विगुणं नैवेकारयेत् ४६ सुखं नवीनं यद्रव्यं च योज्यं स
कालकर्मसु आर्द्रं हि गुरुं युज्यादेकस्सर्वत्र निश्चयः ४७ कालेनुक्ते प्रभातस्यादौ नुक्ते ज
रा भवेत् भागेनुक्ते च साम्यं स्यात्पात्रे नुक्ते च मृगमयम् ४८ द्रवेनुक्ते जलं ग्राह्यं तैलेनुक्ते तिलोद्भ
म् ४९ शर्गस्नेहासवालेहाः प्रायशश्च नान्विताः कषायलेपयोः प्रयोयुज्यते रक्तचरनम्

शिव
शास्त्रं
४

४९ एकमप्यौषधं यस्मिन् योगे यत्पुनरुच्यते मानतो दिगुरगं प्रोक्तं तद्रूपं तत्परिधिः ५०
गुरुराहिनं भवेद्वर्णं दूर्ध्वं तद्रूपमौषधम् मासद्वयान्नया चरुर्गोहीनवीर्यमाप्नुयात् ५१ हिन
त्वंगुरिकाले होलभेते वत्सरगपरम् हीनस्युर्ध्वतैलाद्याश्चतुर्मासाधिकास्तथा ५२
औषधोत्पलबुपाकास्युर्निर्वीर्यवत्सरं विनाः पुरुरगस्युर्गुरोर्दुक्ता आस बोधात्तवोर
साः ५३ क्षततैलंचपानीयं कषायं व्यंजनारिकम् पक्कासीतीक्ष्णतप्तं तत्सर्वं स्याद्विषो
पम् ५४ आधेरयुक्तं यद्रूपं गुरोर्भक्ष्यं पित्तपृजेत् अनुक्तमपि युक्तं यद्योजयेत्तत्र तद्रुधः
५५ इति युक्तायुक्तविचारः आग्नेयाविंध्यशैलाद्यासोमोहिमगिरिर्मेतः अ
गस्तौषधं निस्पृहं नृपानि हेतुभिः ५६ अन्येष्वपि प्ररोहिंति वनेषु पवनेषु च गङ्गा
याज्ञानिसुमनाः सुचिः प्रातस्सुवासरे ५७ आरित्यसंमुखोमौनी नमस्कृत्य शिवं हरि